

SLOVENSKÉ POHĽADY

NA LITERATÚRU, UMENIE A VEDU

1846

3 - 4/2021

OBSAH

- 1 Ján Švantner: Pohľady včera a dnes
16 Ivan Krasko: Pieseň
17 Ad Výzva šéfredaktora Bystríka Šikulu: Zachráňme Slovenské pohľady! (Ján Bábik, Jozef Markuš, Peter Holka, Hana Košková)
22 Peter Mráz: Prerod Janka Cigáňa na Ivana Kraska
31 Jana Šimulčíková: V skratke
36 Augustín Maťovčík: Janko Matúška známy i neznámy
43 Jozef Kollár: Veľký presýpač času
46 Dalimír Hajko: Stopy v (mojej) duši (Ján Števček)
54 Emil Babin: Aforizmy
58 Nebojša Kuzmanović: Srbský romantizmus – preložil Martin Prebudila
69 Luba Šajdová: Na opačnej strane mikrofónu (rozhovor s Pavlom Hudíkom)
80 Marián Škotka: Noviny
92 Miroslav Tuma: História evolučného vývoja sveta
105 Karel Klatt: Básne
116 Ján Bábik: Vzlety a pády jedného bohéma (Tido Jozef Gašpar)
122 Milan Zelinka: Sveleb
131 Jozef Špaček: Opovážlivosti
134 Peter Cabadaj: Nechcime, aby sa naňho zabudlo (Vlado Bednár)
140 Volodymyr Vynnyčenko: Študent – preložil Ivan Jackanin
147 Dalimír Hajko: Sedem viet o siedmich knihách
153 Bystrík Šikula: Poďakovanie Štefanovi Haviarovi
154 RECENZIE
Miroslav Današ: Figuríny neplačú (*Mikuláš Jarábek*), Jozef Leikert: Mňačko a Izrael (*Dalimír Hajko*), František Ruščák: So sebou a s vami (*Dušana Remetová*), Ján Kačala: Panoráma slovenských jazykovedcov slovakistov v 20. storočí (*Svorad Štolc*), Anna Jónasová a kol.: Ženy rodu Esterházyovcov – II. zväzok (*Eva Čulenová*)
165 ZÁPISNÍK
Peter Cabadaj: Lütoriadky za Júliusom Vanovičom, Ľubomír Feldek: Na rozlúčku s Petrom Čačkom, Milan Richter: Mr. Áno, Zvládnem To, Dalimír Hajko: Opustil nás Ivan Sulík, Martin Jurčo: Za Igorom Rusnákom, Martin Jurčo: Odišiel syn veľkého literáta (Ivan Horváth), Gustáv Murín: Laboratórium, Miloš Ferko: Literárny antikvariát (Núruddín Abdurrahmán Džámí), Ivo Pospíšil: Spoza Moravy – preložila Ingrid Skalická, Martin Jurčo: „Keď padnúť, tak len od smiechu...“ (Rozhovor s Tamarou Chlebovou), EFAR: Časopis Nový život prináša, Milan Lechan: Lechareň, ŠAH: Pripomíname si

SLOVENSKÉ POHLADY

na literatúru, umenie a vedu

3 – 4/2021

ročník IV. + 137.

Časopis založil roku 1846 Jozef Miloslav Hurban.
Vydávanie bolo obnovené roku 1881.

Séfredaktor: Bystrik Šikala
Zástupca séfredaktora: Štefan Havier (Martín)
Redaktorka: Ingrid Skalická
Redaktor-sekretár: Radoslav Žgrada

Redakčná rada: Július Balco, Mária Bátorová, Miroslav Bielik, Boris Brendza, Eteľa Farkalová, Marián Gešper, Alexander Halvaník, Ľudovít Hololka, Anton Hrnko, Jaroslav Chovanec, Peter Jarob, Villam Komora, Tomáš Kotček, Július Lomenčík, Jozef Míhalkovič, Roman Michelko, Štefan Moravčík, Dana Podracká, Marián Polonský, Jaroslav Rezník, Vincent Šabík, Marián Tkáč, Tomáš Winkler

Návrh obálky a grafická úprava: Ivan Biľý

SLOVENSKÉ POHLADY*

na literatúru, umenie a vedu.

Vydáva ju Matica slovenská (P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00 179 027) a Neografa, a. s., Martin (ul. Sučianska 39A, 038 61 Martin-Priekopa, IČO 31 597 912) – marec – apríl 2021

Vychádzajú s finančným príspevkom MK SR
Vychádzajú ako dvojičko raz za dva mesiace.
Evid. číslo Ministerstva kultúry SR: EV 4013/10.
Adresa redakcie: 812 51 Bratislava,

Grösslingová 23, tel.: +421 2 38 12 80 01

Filiálna redakcia: 036 01 Martin, P. Mudroňa 1,
tel.: +421 918 904 921

e-mail Bratislava: slovenskepohlady@matica.sk

e-mail Martin: slovenskepohlady@matica.sk

Administrácia (objednávky): Matica slovenská,
036 01 Martin, P. Mudroňa 1,

tel.: +421 43 381 28 26.

e-mail: periodika@matica.sk

Objednávky na predplatné prijíma aj každá pošta a každý doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4,
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava,

e-mail: zahranična.tlac@sp Posta.sk

Ročné predplatné pre Slovensko: 17,60 €

Ročné predplatné do zahraničia:

Európa 55 € (vrátane poštovného),

ostatné štáty sveta 85 € (vrátane poštovného)

Tlač: Neografa, a. s., Martin

Neobjednané rukopisy nevraciam. Rukopisy do č. 3 – 4 boli zadané do tlače dňa 18. marca 2021.

Stanovisko redakcie nemusí byť zhodné s názorami autorov publikovaných príspevkov.

Ján Švantner

Pohlady včera a dnes

Načože je taký život, ktorému sa iba hrobári tešia.

J. M. HURBAN

Dnešná slovenská spoločnosť stratila k svojej literatúre všetok vzťah.

ALEXANDER MATUŠKA

Názov tejto neskrývane obrannej úvahy o Slovenských pohľadoch a o ich význame nielen v dejinách slovenskej literatúry, ale aj v ich podstatnom a stále živom zástoji v duchovnom živote celej spoločnosti nechce byť alúziou na Matuškovu polemickú knihu *Od včerajška k dnešku* (1959), a to jednak preto, že odlišiť včerajšok od dneška je v týchto časoch takmer nemožné, a jednak preto, že sú fenomény, ktoré sa vzpierajú lineárnemu plynutiu času a ktorých trvanie presahuje konvenčné hranice medzi minulosťou a prítomnosťou. A práve takým fenoménom sú Slovenské pohľady. Ale ani tento pojem, prevzatý z filozofie a neraz použitý nepresne a s plošne, nevystihuje v celej hĺbke existenciu a pôsobenie Slovenských pohľadov v našich dejinách, a keď hovorím v dejinách, mám na mysli všetky podstatné zložky trvania v čase v ich zákony objektívno-subjektívnej hierarchii, v ktorej je utvorená existencia národného spoločenstva. Svojou prítomnosťou obsiahli Pohľady celok slovenského, a teda aj všeobecne ľudského bytia, pričom sa vyjavila ich podstatná a nezrušiteľná vlastnosť, ktorú možno nazvať aj zázračnou a magickou, totiž schopnosť stierať hranicu

Nebojša Kuzmanović

Srbský romantizmus

Spoločná reč, náboženstvo a historická tradícia srbského národa koncom 18. storočia v kontexte určitých historických okolností (dlhotrvajúce vojny tureckej a rakúsko-uhorskej monarchie) viedli k prebudeniu a obnove národného povedomia. Toto národné vedomie bolo prítomné počas dlhodobej tureckej okupácie, no bolo ohrozené. Spomienka na srbské stredoveké cisárstvo a srbskú kultúru nezmizla. Najvýznamnejšími artefaktmi tejto kultúry sú Dušanov zákon, srbské pravoslávne kláštory a byzantské maliarstvo fresiek.

Chýbajúce širšie vzdelanie a knihy (iné ako náboženské) boli kompenzované ústnym vyjadrením. Srbské národné vedomie (od dávnych čias a počas stredoveku) bolo medzi Srbmi zachované prostredníctvom ústnej literatúry. Podľa srbského historika Čedomira Popova možno ústnu poéziu „považovať za špecifický druh ústnej histórie srbského národa“. Potvrdenie tejto tézy nachádzame aj u Veselina Čajkanovičova: „Pozorne si prečítajúc naše básne, my skutočne nemôžeme zaprieť dojmy, že sú konglomeráciou starého a nového a že, aj napriek úplne novým veciam, často obsahujú dedičstvo zo starých čias, často aj z najstaršej srbskej minulosti.“¹

Podľa Miodraga Popovića, hoci sa romantizmus zjavil medzi Srbmi neskôr ako medzi ostatnými európskymi národmi, stále ho možno spoznať pri spievaní ľudových spevákov, od konca 18. a začiatku 19. storočia. Nepokoje z konca 18. storočia a srbské povstanie zo začiatku 19. storočia viedli k tomu, že ľudoví speváci, ktorí dovtedy spievali ľudové piesne iba vo forme rozprávania o hrdinských činoch, teraz spontánne začali do piesní pridávať predstavivosť a citlivosť. Ako príklad junáckej piesne, v ktorej sa nachádza psychodráma, Miodrag Popović cituje pieseň *Smrť matky Jugovičovcov*. Všetci ľudoví speváci spievajú o Prvom srbskom povstaní a Kosove: „Vnášajúc vlastného ducha a hrdinov vzbury do svojich piesní, povstaleckí speváci prispeli k romantickému vzletu ústnej poézie. Hlásnici doby, ktorá revolučným spôsobom zmenila chátrajúci

feudálny svet, boli v poézii Alexandra Macedónskeho skorými zvestovateľmi novej romantickej epochy srbskej literatúry.“ Motívy ľudového speváka zostali rovnaké, zmenilo sa iba vnímanie tém, „ako aj zdokonalenie samotnej formy: tým, že ju dovedie k dokonalosti“, ako hovorí Tanja Popovićová. V týchto piesňach spevák nachádza veľa lyriky, lásky a tepla. Ako príklad uvádza verše z piesne Tešana Podrugovića *Kráľovič Marko a arabská kráľovská dcéra*.

*Kráľ ma hodil na dno žalára,
Tam som si odpykával sedem rokov –
ani som nevedel, kedy mi prišlo leto,
Nevedel som ani, kedy mi prišla zima,
Okrem jedného, moja stará matka:
V zime by sa dievčatá hrali so snehom,
Hádzali by na mňa sneh až nad pás,
Tak som vedel, že zima prišla;
V lete mi hodia stonky bazalky,
Podľa toho viem, že leto je, matka...*

Potvrdenie týchto slov nachádzame aj u Dragišu Živkovića: „Keď Vuk Karadžić o desať rokov neskôr začal vydávať svoje zbierky ľudovej poézie, nielen učení ľudia v Európe, ale aj mnohí srbskí spisovatelia sa s obdivom dozvedeli o veľkom básnickom poklade, ktorý sa skrýval v dielach ľudového speváka, víťazstvá ľudových povstaní a epické slávenie týchto víťazstiev v piesňach posilnili povedomie Srbov o ich svojbytnosti a sile, dali im sebavedomie a vieru v národnú slobodu a šťastnejšiu budúcnosť, spôsobili pocit sebavedomia a hrdosti. To, čo Dositej spieval o prvom srbskom povstalcovi, stalo sa bežným javom v srbskej literatúre celého romantického obdobia: zrútenie Srbskej ríše v Kosove, päťstoročné otroctvo, povstanie proti Turkom a vzkriesenie nového srbského štátu – to sú hlavné témy srbských básnikov tých čias a ich inšpirácia. Niekedy slabších a neskúsených básnikov tá téma a inšpirácia privádzala k schematickej imitácii ľudovej poézie, kým najväčší básnici – B. Radičević, Njegoš, Đura Jakšić, Zmaj, Laza Kostić – vyjadrili tieto pocity silným páťosom a vo vysokej umeleckej podobe. Srbskí básnici tak našli v ľudovej poézii nielen zdroj inšpirácií, ale aj hotové vzory poetických slov a umeleckého vyjadrenia. Ľudová poézia ponúkla tým básnikom nielen množstvo motívov a špecifickosti ducha naivnej, prírodnej poézie, ale aj hotové formy poetického prejavu: básnickú lexiku, poetické versologické formy, poetické kompozičné celky, na tomto základe budú srbskí básnici, umelecky rozvíjajúc formy

a vyjadrenie ľudovej poézie, realizovať aj umeleckú poéziu srbského romantického obdobia.²

V prvej polovici 19. storočia bola národná romantická Európa otvorená novým „primitívnym“ vplyvom, takže ľudová poézia, najmä srbská ľudová poézia, hrala hlavnú úlohu v romantickom hnutí Nemcov, Angličanov a Škandinávcov, ako tvrdí Vojislav M. Jovanović. Podľa neho bol u Francúzov ten vplyv menší, ale jeden menej známy Francúz zohral dôležitú úlohu pri šírení srbskej ľudovej poézie v celej Európe. Bol to Claude Fauriel, priateľ Stendhala, Prospera Mériméeho a Wilhelma Schlegela. Faurielova kniha *Ludové piesne dnešného Grécka* vyšla v Paríži v roku 1824 (zahŕňala aj preklady srbských ľudových piesní). „Kniha mala veľký úspech vo Francúzsku aj v zahraničí. Už 10. júla 1824 starý Goethe písal Talfiovej: ‚Touto knihou nás naši susedia predbehli tam, kde sme my Nemci roky chodili a ohmatávali.‘“³ Faurielova kniha bola preložená do angličtiny, nemčiny a taliančiny.

Je zaujímavé, že Prosper Mérimée bol počas písania *La Guzly* ovplyvnený Claudom Faurielom. „Saint Beuve poznamenáva, že Mérimée prišiel s nápadom napísať svoje ilýrske balady, potom čo dostal prvé hodiny ľudovej poézie od Fauriela. (...) Keď ho Mérimée prvý raz videl, mal na svojom stole prácu, ktorú mu ukázal. Hľa, povedal, tu sú dva zväzky srbských ľudových piesní, ktoré mi posielajú; učte sa po srbsky.“⁴ Mériméeova *La Guzla* tvorí výber „ilýrskych piesní, zozbieraných v Dalmácii, Bosne, Chorvátsku a Hercegovine“.⁵

Francúzi o srbských ľudových piesňach vedeli veľmi skoro. „Už v apríli 1819 Encyklopedický prehľad, jedny z najuznávanejších a najzávažnejších novín svojej doby, predstavil srbský *Slovník* a spomenul zbierky Vuka Karadžića, pravdepodobne podľa nejakých nemeckých novín. Poznámka je anonymná, a keďže Fauriel neustále spolupracoval s novinami, je veľmi pravdepodobné, že tu ide o zrejme prvú zmienku o Vukových dielach vo francúzskej tlači,“ tvrdí Vojislav Jovanović.⁶

O srbských ľudových piesňach sa hovorilo a písalo veľa chvály, najmä v 19. storočí. „Keď sa pred vzdelanou Európou zjavili naše ľudové piesne v ich skutočnej podobe, slávny nemecký vedec Jacob Grimm zvolal: ‚Európa sa naučí srbský jazyk vďaka srbským piesňam!‘“⁷

Historik Pera P. Đorđević v roku 1888 v Belehrade napísal, že zo všetkých európskych národov srbskú ľudovú poéziu do svojho jazyka prekladajú Nemci, pričom uvádza Goetheho, Grimma, Humboldta, Severina Fatera a Leopolda Rankeho. Okrem Nemcov sa so srbskou poéziou zoznámili aj slovanské národy, o čom Đorđević hovorí: „Medzi českými bratmi (t. j. Slovákmi, pozn. N. K.) našlo sa hneď po Vukovi dosť priateľov, napr. našej poézie: a tu sú väčšinou

prvί a najslávnejší spisovatelia. Ich mená: Fr. L. Čelakovský, V. Hanka, S. Kaper, P. Šafárik, J. Jungmann, V. Křížek, M. Fialka, Ludovít Štúr, v poslednej dobe Josef Holeček, Eduard Jelínek, Moravská Matica atď.⁸

Začiatky romantizmu v srbskej kultúre nachádzame nielen v piesňach ľudových spevákov, ale aj v písomnej literatúre. Na to poukázal aj Vladimír Čorovič v svojej slávnej *Histórii srbského národa*. Pokiaľ ide o úlohu a význam Dositeja Obradovića pre celkovú srbskú kultúru, Čorovič hovorí, že nové myšlienky nachádzame „s ním a bez neho vo vtedajšej srbskej lyrike, ľubostnej a satirickej, ktorá sa pestovala osobitne v pokročilej občianskej triede“. Túto poéziu napísali ľudia, ktorí prekročili cirkevno-školskú tradíciu v tých časoch. Nazerali na zahraničné, predovšetkým na nemecké, ale aj francúzske diela „s galantériou a ironiou galského typu“. Čorovič tvrdí: „*Pašhalija* od Jovana Avakumovića, vzdelaného srbského básnika z 18. storočia, vyspievaná v roku 1775, má na tie časy nielen krásny tvar, šikovný verš, veľkého ducha, ale aj úplne slobodne premýšľajúci pohľad na veci. Len ťažko by sa dalo uveriť, že také verše pochádzajú z tej doby z nášho prostredia.“⁹

*Deň a noc Savka vzdychá k oblohe,
Keď počuje zvon, tiež sa kajá,
Aj keď spí, len o modlitbe sníva,
Rozmazala ikonu, ktorú často bozkáva,
A tak znovu, verte, že toto leto bude,
Že sa aj ona venuje modlitbe.*

Najvýznamnejšími predstaviteľmi srbského romantizmu sú Vuk, Njegoš, Sima Milutinović Sarajlija, ako aj Branko Radičević a Đura Daničić. Okrem nich medzi srbských romantikov patria Vasa Živković (1819 – 1891), „básnik ľahkých, melodických, a preto obľúbených ľubostných piesní a vlasteneckého obsahu“, a Jovan Subotić (1817 – 1886). „Subotić, prvý z najvýznamnejších srbských spisovateľov v Uhorsku, sa rozhodol pre Vukovu reformu, vyhlásil našu ľudovú pieseň za základnú národnú poéziu a sám, bez veľkého talentu, začal spievať lyrické a epické piesne v ľudovom duchu (v jeho časoch bol oslavovaný jeho epický *Kráľ Dečanský* napísaný v tzv. deseterci). Vzdelaný a sčítaný, oboznámený s najnovším vývojom európskej literatúry bol Subotić podľa svojich kritických spisov zo štyridsiatych rokov viac než podľa svojej poézie jedným z iniciátorov romantizmu v srbskej literatúre,“ hovorí Deretić.¹⁰

Podľa Dragišu Živkovića: „To, čo sa v srbskej literatúre a kultúre môže nazývať srbský romantizmus, vzniklo v dôsledku pôsobenia mnohých politic-

ko-historických a kultúrno-historických procesov v Európe a v srbských oblastiach na prelome 18. a 19. storočia. Francúzska revolúcia so svojimi ideami slobody, rovnosti a bratstva medzi ľuďmi a národmi, napoleonské vojny, národnooslobodzovacie hnutia za oslobodenie, myšlienky liberalizmu a demokracie, prvé a druhé srbské povstanie, vytvorenie srbskej štátnosti na základe ľudovo-roľníckej revolúcie, predromantický záujem o „prirodzenú poéziu ľudí“ (Herder, duch historizmu a národnej tradície, právo každého národa na svoju národnú duchovnú existenciu a rozvoj, chápanie jazyka a literatúry ako výrazu „ducha národa“) – to všetko predstavovalo spoločenské a duchovné ovzdušie, z ktorého vychádzalo európske hnutie, dokonca srbský romantizmus.

Špecifickosť podmienok, za ktorých toto hnutie vzniklo medzi rôznymi národmi, viedla k rozmanitosti, ktorá bola formulovaná v známej definícii A. Bremona – mať toľko romantizmu, ako aj romantikov.¹¹

Podľa Jovana Skerlića prišiel medzi Srbov romantizmus neskôr a v našej krajine bol „zmenený, vyštrbený, zmiešaný s inými, často opačnými, myšlienkami“. Čo však ešte vždy tvorí romantickú podstatu nášho romantizmu, sú nacionalizmus, kult minulosti, láska k ľudovej a orientálnej poézii, subjektívizmus v lyrike, horlivé nadšenie.¹²

Podľa Skerlića romantizmus do srbskej literatúry zaviedli mladí básnici, ktorí sa vzdelávali vo Viedni, Pešti, na nemeckých univerzitách, ale aj na slovenských školách. Duch romantizmu sa v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 19. storočia zrodil a rozvíjal v mládežníckych združeniach. Mladí ľudia si vytvorili „večné priateľstvá“, brali si slovanské mená, obdivovali národné mýty, nežili z básne, ale žili pre ňu – žili poéziou s celou svojou bytosťou. Podľa Jovana Deretića sú hlavnými predstaviteľmi romantizmu mládeže Jovan Jovanović Zmaj, Đura Jakšić a Laza Kostić.

Patria medzi nich takisto významní srbskí romantici: Stevan Vladislav Kačanski (1828 – 1890), Jovan Grčić Milenko (1846 – 1875), Milorad Popović Šapčanin (1841 – 1895), Stojan Novaković (1842 – 1915). Novaković je známy aj ako politik, no zaoberal sa aj filológiou a históriou. Podľa Deretića je „jednou z najvýznamnejších osobností v Srbsku v druhej polovici 19. storočia, patril k mládežníckej generácii“. Novaković v rokoch 1865 – 1868 redigoval hlavný romantický časopis v Srbsku *Vila* a podľa Deretića „písal slabé piesne“.

Rovnako ako u väčšiny slovanských národov aj srbský romantizmus bol neoddeliteľne spojený s národným obrozením, ktoré sa prejavilo srbskou politickou a kultúrnou revolúciou. Jovan Deretić o tom hovorí: „Zdá sa, že každé literárne obdobie má kľúčovú otázku o tom, kedy sa spisovatelia a literárni pracovníci zhromažďujú a rozchádzajú. V ére Dositeja to bolo osvietenie, v ča-

se Vuka Karadžića národný jazyk a v období romantizmu to bude politika. Celá romantická literatúra je preplnená politikou a mnohí jej významní predstavitelia zohrali dôležitú úlohu v politickom živote národa. Trpké skúsenosti z roku 1848, sklamanie z národnej politiky vedenia srbských cirkví a z politiky viedenského dvora voči Srbom a k iným privilegovaným národom Rakúska zanechali nezmazateľnú pečať. Základné príznaky romantickej politiky sú srbský nacionalizmus, občiansky liberalizmus, antiklerikalizmus a protirakúske nálady. Nositeľom nových národnopolitických a literárnych ambícií bola mládež. V strediskách, v ktorých študujú mladí Srbi, vznikajú študentské skupiny (Prednica v Pešti, Zora vo Viedni), ktoré sa stávajú strediskami politického a literárneho života mládeže. Z týchto skupín bolo na zhromaždení mládeže v Novom Sade v roku 1866 založené Zjednotené srbské mládežnícke hnutie, ktoré sa rozšírilo do Srbska a ďalších častí, kde žili Srbi. Základom tohto mládežníckeho programu je myšlienka oslobodenia a zjednotenia Srbov, ktorá zhromažďuje mladých ľudí z celého sveta a dá pečať romantickej literatúre.

Literárne predpoklady romantizmu sú rôzne: jazyková a kultúrna reforma Vuka Karadžića, poetická reforma Branka Radičevića, ľudová poézia, európske vplyvy. Vplyvy sú takisto rozličné: nemecká poézia, najmä Heine, Petőfi a širšia maďarská romantická poézia, Byron a byronizmus, Shakespeare a ďalšie. Základným prvkom romantiky je lyrickosť. Krátka lyrická báseň, podľa obsahu zvyčajne zalúbená, vlastenecká alebo meditatívna, je hlavným žánrom romantickej poézie, ale lyrickému princípu sú podriadené aj ďalšie dva základné básnické žánre romantizmu: poéma (syntéza epického a lyrického) a poetická dráma (syntéza dramatickosti a lyrickosti). Lyrizmom je obohatená aj romantická próza, ktorá je v literatúre tohto obdobia vedľajšou oblasťou.¹³

Plné lyrizmu je aj dielo najvýznamnejšieho srbského romantického básnika Branka Radičevića. Podľa Dragišu Živkovića sme aj pred Brankom mali talentovaných básnikov, ale „Radičević v úplnosti prekonal predchádzajúcu srbskú lyrickú tradíciu“. Sava Mrkalj, Jovan Pačić, Jovan Subotic, Aleksandar Budimirović (pseudonym: Đorđe Pobratić), Đorđe Maletić, Jovan Sterija Popović a ďalší básnici pred Brankom písali takisto veľmi úspešné piesne. „Všetky tie predbrankovské lyrické inscenácie pripravili množstvo motívov, ponúkli určité poetické vzorce a poukazovali na vysokú poéziu rozvinutejších európskych literatúr.“ Branko Radičević musel pokračovať v lyrickej tradícii obohatenej o nový obrovský fond lyrickej ľudovej poézie. A naozaj, v prípade Radičevića často narazíme na motívy, s ktorými sa stretávame aj u predchádzajúcich srbských básnikov, Brankova báseň *Kad mladijah umreti* akoby nadväzovala na Pačićovu báseň *Na konci leta 1825*:

*Smutno končím staré obdobie leta.
Ešte smutnejšie pre mňa bude nové:
V čokoľvek dúfam – nič z toho, hľa,
Nedostal som, len staré bóle.*

*Šťastie sa mi, úbohému, nesmeje,
Láska mi vždy zamilovanému beží,
Mne veselie ani radosť neveje:
V mojom srdci iba smútok leží.*

*Srdce ma zvädnuté trýzni,
Zalúbenec, smutno v hrudi,
Všetka krása v pokoji sa mi hnuší:
Smutno, temno mi pred očami.*

*Slnko môjho života zapadne,
Uniká mi všetko šťastie zo sveta,
Ešte činiť sa, a esencia mi zostala:
Niet mi pomoci, že som zakliata.*

Brankove *Nezbedy* pripomínajú opäť Maletičovu pieseň *Chlapec a dievča* (1843 – 1844): dievča spí pri potoku, prichádza mladý chlapec, ktorý pobožká dievča, ono sa prebudí a utečie, ale chlapec ju dohoní...

*Drž dievča v objatí,
Bozkaj ho a vyobjímaj –
Oko sa stretlo s okom,
Dievčenské srdce zvíťazilo,
Oheň jej posypal tvár,
Milému na tvár padol,
Oko v láske sa vzdalo,
Srdce v jednom bilo,
Ruka v ruke sa chvela,
Zbĺkli pery na perách,
Duša sa do duše zliala,
Pocity v lasti plavia sa.*

Brankovo *Kolo z Đačkog rastanka* pripomína motívom a veršom nielen pieseň občianskej lyriky, ale aj Trlajičovu báseň *Rodné radosti*. Brankove „romance“ z prvej knihy básní (1847) s idylickým tónom a naratívnu textúrou sú dozvukom našej a nemeckej rokokovej poézie. To všetko naznačuje kontinuitu, ktorá existuje medzi Radičevičovou poéziou a predchádzajúcou srbskou lyrickou poéziou. Ale iba s Brankom nájdeme, okrem iného, silný a rozhodujúci vplyv ľudovej lyrickej poézie a s Vukovými, ako aj s básňami z Brankovej vlasti budú verše a výrazy prúdiť ako voda zo živého zdroja: spontánne, ľahko, prirodzene a zažité. Radičevič si v duchu ľudového jazyka a ľudovej poézie dovoľil najosobnejší poetický prejav, dovtedy v srbskom poetickom jazyku neznámy plynulosťou dikcie a silou expresivity. Po ňom nebolo ťažké, aby Zmaj rozšíril register poetických motívov a versifikačných foriem v duchu ľudovej poézie a Lazovi Kostićovi na tomto základe vybudoval už artifičiálnu srbskú umeleckú lyriku – tvrdí Dragiša Živković.¹⁴

Dura Daničić vyjadril význam národného jazyka a ľudovej poézie pre tvorbu srbskej národnej umeleckej literatúry v svojej *Vojne za srbský jazyk a pravopis* (1847): „Ľudová literatúra: Dnes je to veľká myšlienka, s ktorou všetky slovanské kmene súhlasia... Preto sú ľudové piesne a iné ľudové výtvory veľmi potrebné a pre ľudovú literatúru sú pre nás nevysvetliteľným prínosom. Tu sa už nepozerať na ducha v zrkadle, nepozerať sa na jeho obrázky, ale naňho samotného, nie je vám povedané druhými, ale on sám sa s tebou zhovára. V ľudových výtvoroch vidíte, ako bije srdce národa, kam vzlietajú ich myšlienky, takže sa dozviete, čo im majú hovoriť a z ktorej strany, ak chcete, aby vás počúvali, ak chcete byť ľudovým spisovateľom. Ľudové výtvory sú semená: z tohto semena by mala vychádzať literatúra, bude to iba skutočná literatúra.“¹⁵

Srbský romantizmus je komplexný jav. Vyjadruje sa nielen v literatúre, ale aj v iných formách spoločenského života, takže na začiatku 19. storočia boli založené dôležité národné inštitúcie: najprv založenie Matice srbskej v Pešti (1826) a potom uvedenie jej literárneho orgánu Srbského letopisu, ktorý dodnes vychádza pod názvom Letopis Matice srbskej. V kniežatstve Srbsko bolo založené Lýceum (1838), ktoré neskôr prerástlo do Veľkej školy (1863). V Belehrade bol založený aj Spolok srbskej slovesnosti (1841 – 1864), ktorý sa neskôr stal Srbskou akademickou spoločnosťou (1864 – 1886 – 1892). Prvá tlačiareň bola založená v oslobodenom Srbsku (1831), dve alebo tri v Novom Sade (1831, 1844, 1847), jedna v Cetinje (1834) a druhá v Zadare (1838), začínajú nielen tlačou srbských kníh, ale aj vydávaním novín, časopisov, zabávačov a kalendárov. Už v prvých šiestich desaťročiach 19. storočia bolo vydaných niekoľko literárnych príloh k niektorým novinám: dodatok k viedenským Srbským novinám

(1815 – 1822), Srbské národné noviny (1835, 1837 – 1848) ako príloha k Peštianskym srbským novinám, Podunavka (1843 – 1848) ako doplnok k Belehradským novinám, Sedmička (1852 – 1858) ako doplnok k novosadskému Denníku. Okrem toho sa zjavili ďalšie časopisy: peštiansky Magazin pre umenie, literatúru a módu (1838 – 1839), novosadská Danica (1860 – 1871), Javor (1862 – 1863), Matica (1866 – 1870), Mladá Srbadija (1870, 1871 – 1872) v Belehrade, belehradská Šumadinka (1850, 1852, 1854 – 1857), Vidovdan (1861 – 1876), Vila (1865 – 1868), Práca (1874 – 1875), Vlast' (1875, 1880 – 1883, 1887 – 1892), ako aj celý rad almanachov, zabávačov a kalendárov: Zábavník (1815 – 1821, 1833 – 1836), Danica (1826 – 1829, 1834), Srbská včela (1830 – 1841), Uranija (1837 – 1838), Holubica (1839 – 1844), Hrdlička (1835 – 1839), Milovník školy – Srbsko-dalmatínsky almanach (1836 – 1870). V Belehrade začal vychádzať prvý vedecký časopis medzi Srbmi Vestník Spolku srbskej slovesnosti (1847 – 1862), resp. Vestník Srbskej učenej spoločnosti (1864 – 1892).

Podľa Dragišu Živkovića najvýznamnejším činom masového národno-kultúrneho vzdelávania bolo určite založenie stáleho verejného divadla v Novom Sade (1861) a v Belehrade (1868). Dôležitosť divadla pre zvyšovanie a šírenie národného povedomia uznali srbskí verejní pracovníci už v prvých desaťročiach 19. storočia. Prvé divadelné predstavenia, ktoré usporiadal Joakim Vujić na rôznych miestach (Pešť, Zemun, Pánčevo, Kragujevac), zatiaľ neprebudili národný cieľ, s výnimkou všeobecného vyvolania záujmu o divadlo. Ale už v roku 1837 v Letopise Matice srbskej uverejnili programový článok Divadlo, Národné divadlo, Srbské národné divadlo, v ktorom bola predstavená národno-romantická teória divadelného umenia. V ňom sa parafrázuje všeobecne známa myšlienka Lessinga a Schillera, že „dobré javisko má veľký vplyv na ducha národa... Iba javisko má funkciu ‚tribunálu‘ a môže v najväčšej miere šíriť výzvy národa. Ak sa dozijeme, že budeme mať národné divadlo, potom budeme mať aj národ.“ Odvtedy sa význam divadelného a dramatického umenia na formovanie národného ducha čoraz častejšie zdôrazňuje.

Jovan Đorđević, zakladateľ Srbského národného divadla v Novom Sade, v roku 1852 v jednom novinovom článku zvolal: „Dajte nám drámy – nové, pôvodné drámy! Každá udalosť zo starších, nových a najnovších dejín poskytuje dostatok materiálu, ktorý ani Shakespeare nemal, keď písal svoje nesmrteľné diela. Tu sú zlaté a krvavé časy Nemanjićov, tu je skvelo-bledá epocha srbských despotov, tu je junácke hniezdo Čiernej Hory, tu je smutná epocha srbského otroctva a tureckého útlaku, tu je Čierny Đorđe a Mišarské pole, tu je srbsko-maďarská vojna a srbské obrany opevnení! Píšte srbské, skutočné srbské divadelné hry, doparoma!“

Divadelné a literárne časopisy tak pri formovaní širšieho divadelného a čitateľského publika zohrali veľmi dôležitú úlohu a významne prispeli k národnému osvieteniu a literárnemu vzdelávaniu širších národných vrstiev, ako píše Dragiša Živković.¹⁶

Poznámky

- ¹ Dr. Veselin Čajkanović: O pôvode a vývoji srbskej ľudovej epickej poézie, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha VI, VII (1958 – 1959). Náš najvýznamnejší mytológ Čajkanović napísal toto dielo v roku 1945 v Belehrade. V práci okrem iného tvrdí, že kult Marka Kraljevića pochádza z kultu Alexandra Macedónskeho. Marko pochádza z Prilepu a v Prilepe bol kult Alexandra Macedónskeho, takže Marko „zdedil mýty a kult svojho macedónskeho predchodcu“.
- ² Dragiša Živković: Srbská literatúra romantického obdobia, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha 28, zv. 2., 1980, s. 201 – 235
- ³ Vojislav M. Jovanović: Claude Fauriel a srbská ľudová poézia, Srbský Literárny vestník, XXIV, č. 3, 1. II. 1910, s. 200 – 209
- ⁴ Tamže, s. 205
- ⁵ Pera P. Đorđević: Stručný prehľad srbských ľudových piesní (literárnohistorický návrh), Bratstvo, III, 1889, s. 191
- ⁶ Vojislav M. Jovanović: Claude Fauriel a srbská ľudová poézia, Srbský Literárny vestník, XXIV, č. 4, 16. II. 1910, s. 270
- ⁷ Pera P. Đorđević: Stručný prehľad srbských ľudových piesní (literárnohistorický návrh), Bratstvo, III, 1889, s. 153 – 154
- ⁸ Tamže, s. 193
- ⁹ Vladimír Čorović: Dejiny srbského národa, Logos Art, Belehrad, 2006, s. 501
- ¹⁰ Jovan Deretić: Krátka história srbskej literatúry, VII, Romantizmus, Romantizmus v štyridsiatych rokoch, Romantizmus mladého veku. Pozri <http://www.rastko.org.yu/index.sh.php>
- ¹¹ Dragiša Živković: Srbská literatúra romantického obdobia, s. 202 – 203
- ¹² Jovan Skerlić: Duch romantizmu, v knihe Štúdie, s. 69
- ¹³ Jovan Deretić: Krátka história srbskej literatúry VII, Romantizmus, Romantizmus v štyridsiatych rokoch, Romantizmus mladého veku. Pozri <http://www.rastko.org.yu/index.sh.php>
- ¹⁴ Dragiša Živković: Srbská literatúra romantického obdobia, s. 206 – 207
- ¹⁵ Tamže, s. 209
- ¹⁶ Tamže, s. 217

Preložil Martin Prebudila